

SOCIALINIO TURIZMO, KAIP ALTERNATYVIOS TURIZMO FORMOS, ADAPTACIJA EUROPOJE

Remigijus Kinderis

Klaipėdos valstybinė kolegija
Jaunystės g.1, Klaipėda, Lietuva
El. p. r.kinderis@turizmas.lt

Anotacija

Remiantis mokslinė literatūra, statistiniais duomenimis bei įstatyminiais dokumentais, straipsnyje analizuojama socialinio turizmo, kaip alternatyvios turizmo formos, adaptacija Europoje ir Lietuvoje. Atskleidžiama socialinio turizmo samprata, apibrėžimo kriterijai, vertinimo aspektai, analizuojamas socialinio turizmo valdymas: dalyviai, sąlygos ir principai. Ypatingas dėmesys skiriamas socialinio turizmo indėlio vertinimui, kuriant nacionalines pajamas ir vystant regioninę plėtrą, socialinio turizmo situacijos analizei bei jo ateities plėtros tendencijoms Europoje ir Lietuvoje.

Raktiniai žodžiai: alternatyvus turizmas, socialinis turizmas, darnus turizmas, regioninė plėtra.

Įvadas

Keičiantis klimato situacijai ir bendroms turizmo tendencijoms, persiskirstant nusistovėjusioms turizmo srautų kryptims, neišvengiamai kinta ir turistų elgesys bei turizmo politikos gairės. Europos turizmui, ilgą laiką buvusiam nenuginčijamam kontinentiniu lyderiu, globaliame turizmo kontekste iškylo naujų iššūkių, sietinų su aktyvesniu kitų regionų (Pietryčių Azijos, Amerikų) konkurencingumo didėjimu bei turizmo politikos persiorientavimu: nuo aktyvaus išteklių panaudojimo į darnų ir kryptingą, prieinamą visiems visuomenės sluoksniams turizmo plėtojimą. Reaguodama į turizmo sektoriaus pokyčius, Europos Sąjunga (ES) aktyviai remia alternatyvų turizmą - sparčiai besivystančią turizmo sektoriaus sritį, savyje talpinančią stipriausius Europos žemyno privalumus - regionų gamtinę įvairovę, gausius kultūrinius išteklius ir tuo pačiu trūkumus - gimstamumo mažėjimą, grynųjų pajamų sudėtinių dalių pokyčius, veiklos efektyvumo nustatymą, globalinį konkurencingumą ir didėjančią ekonominės realybės bei politinės realybės neatitikimą.

Mokslinė problema. Alternatyvus turizmas yra populiarus terminas, tačiau tiksli jo reikšmė iki šiol yra diskusijų objektas ir vienas apibrėžimas yra sunkiai įmanomas, kadangi alternatyvaus turizmo kategorija yra nepaprastai plati, apimanti daugybę turizmo tipų, nuo seniai žinomų iki naujausių formų, kurios turi vieną bendrą ypatybę – yra masinio turizmo alternatyvos (Novelli, 2005). Tai reiškia, kad jos yra: nedidelio masto, mažo dažnumo, susijusios su žmoniu, turinčių tam tikrų specialiųjų interesų, dažniausiai išsilavinusių ir turinčių didesnes nei vidutines pajamas, grupėmis. Svarbiausios alternatyvaus turizmo formos yra šios: Kultūrinis turizmas, Socialinis turizmas, Ekoturizmas, Kaimo turizmas, Sveikatos turizmas, Miesto turizmas (Wearing, Neil, 1999). Šiuo metu Europoje nėra pakankamai išnagrinėtas socialinio turizmo teorinis pagrindas, tačiau atliekama nemažai lyginamųjų tyrimų, rengiami pranešimai, kuriuose siekiama išanalizuoti ir susisteminti įvairius socialinio turizmo procesus. Teorinio pagrindo nagrinėjimas ir tolimesni tyrimai skatina kurti Europos ir tuo pačiu Lietuvos socialinio turizmo modelį.

Tyrimo objektas – socialinis turizmas kaip alternatyvaus turizmo forma.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinio turizmo kaip alternatyvaus turizmo formos adaptacijos procesą Europoje ir Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

- apžvelgti Europos ir Lietuvos socialinio turizmo politiką;
- įvardinti socialinio turizmo vertybių kriterijus ir analizuoti jo vaidmenis;
- numatyti socialinio turizmo poveikį ir indėlį į Europos turizmo dimensiją.

Tyrimo metodai – analitinis, apibendrinimo, sisteminis mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, lyginamasis metodai.

Socialinio turizmo samprata, kriterijai ir vertinimo aspektai

Pirmieji socialinio turizmo ženklai pastebėti industrinės visuomenės laikotarpiu, XIX a. pabaigoje, kuomet laisvalaikis tapo prieinamas ne tik dominuojančiai visuomenės klasei, bet ir gerai uždirbančiai dirbančiajai klasei (Sharpley, 1999). Tačiau konkrečių veiksmų dėl socialinio turizmo plėtros imtasi tik 1936 m., kuomet pasaulinė darbo organizacija (International Labour Organization) priėmė konvenciją dėl mokamų atostogų (Konvencija Nr. 5237). Vėliau, 1948 m., Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

teigia, kad kiekvienas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, taip pat į pagrįstą darbo valandų ribojimą ir periodines mokamas atostogas. Taigi galima teigti, kad socialinis turizmas gimė aktyvistų, teigusiu, kad laisvalaikis ir atostogos yra prigimtinė žmogaus teisė, dėka. Po II pasaulinio karo socialinio turizmo apraiškos atsirado ir kai kurių valstybių politikos akiratyje. Lygiagrečiai kūrėsi įvairios asociacijos: judėjimai už šeimą, darbo tarybos, federacijos ir kt., kurių pagrindinis tikslas buvo plėtoti socialinį turizmą (Tarptautinis socialinio turizmo biuras, 2009).

Iš mokslinės pozicijos socialiniu turizmu susidomėta 6 - ame dešimtmetyje, kuomet W. Hunziker (1958) socialinį turizmą įvardijo kaip taurų idealą prieš diskriminaciją ir integravimosi iššūkius šiandiniame pasaulyje. Šiai nuomonei pritaria L. Minnaert, R. Maitland ir G. Miller (2006), teigdami, kad socialinis turizmas - tai turizmas su pridėtine moraline verte, kurio pagrindinis uždavinys suteikti abipusę naudą tiek paslaugos teikėjui, tiek paslaugos gavėjui turizmo paslaugų mainuose.

C. Hall (2000) socialinį turizmą apibrėžė kaip turizmo srities fenomeno rezultata, kuris visuomenėje tapo ekonomiškai nenaudinga elementu. Panašią socialinio turizmo sąvoką pateikia ir Tarptautinis socialinio turizmo biuras (2001), jog tai yra visos sąvokos ir reiškiniai, atsirandantys turizme dalyvaujant mažas pajamas gaunantiems visuomenės sluoksniams, religiniais tikslais keliaujantiems žmonėms, pagyvenusiems žmonėms, jaunimui ir neįgaliesiems, kai jų dalyvavimas yra galimas tik dėl tam tikrų taikomų socialinių priemonių.

I. Žalienė ir A. Sabaliauskaitė (2002) teigia, jog socialinis turizmas – tai kelionės, už kurias mokama iš profsajungų lėšų, skiriamų socialinėms reikmėms. Tai dotuojamas turizmas ir dotacijas gali skirti valstybinės, visuomeninės ir komercinės struktūros, kad įtrauktų į turistinį judėjimą ir socialiai remtinus visuomenės sluoksnius.

Anot R. Bikmanienės ir kt. (2004), išsamiau socialinis turizmas apibrėžiamas kaip paslauga, apmokama paslaugos gavėjo, rėmėjų, valstybinių institucijų, privačių organizacijų ir kitų struktūrų, teikiama bendruomenės nariams, keliaujantiems pažintiniais, profesiniais, dalykiniais, etniniais, kultūriniais, rekreaciniais, religiniais, poilsio, reabilitacijos ar kitais tikslais, sudaranti sąlygas stiprinti ryšius tarp bendruomenės narių, padedanti jiems bendrauti tarpusavyje, geriau suprasti vienas kitą ir šiaip integruotis į visuomenę, švelninti socialinę atskirtį.

Šiandieną socialinio turizmo sampratos apibrėžimas išlieka problematiškas dėl nuomonių įvairovės bei skirtingų metodų (pvz., turinio išdėstymas, rezultatai, kurių buvo tikėtasi, tikslai ir idėjos), apibrėžiančių socialinio turizmo tikslus. Tačiau nepaisant skirtingų apibrėžimų, socialinio turizmo esmė išlieka ta pati - visi, įskaitant gyvenančius nepalankiomis sąlygomis, turi teisę į poilsį ir laisvą laiką po darbo kiekvieną dieną, kiekvieną savaitę ir kiekvienais metais, kitaip tariant – visuotinė teisė į turizmą, kuri užtikrinama laikantis solidarumo, darnumo ir prieinamumo principų.

Visuotinė teisė į turizmą yra paremta vertybių kriterijais, kurie ir sudaro socialinio turizmo plėtos pagrindą (Tarptautinis socialinio turizmo biuras, 2001):

- *daugumos teisė naudotis turizmu.* Žmonių, kurie šiandien gali džiaugtis atostogomis, skaičius žymiai išaugo dėl turizmo populiarumo pasaulyje. Tačiau vis dar yra žmonių grupių, kurioms atostogos yra neprieinamos dėl įvairių priežasčių: lėšų stokos, per silpno valdžios institucijų dėmesio, panaudojant visuomenines lėšas, pasyvių bendruomenių ir nepelno siekiančių organizacijų veiksmų;

- *indėlis į socialinę integraciją.* Turizmas yra veikli socialinės integracijos priemonė, leidžianti užmegzti ryšius su kitomis kultūromis, pažinti vietas, papročius, vykdyti kultūrinius mainus, turiningai leisti laisvalaikį. Socialinis turizmas gali padėti veiksmingai kurti piliečių Europą, t.y. atlikti visuomenės formuotojo vaidmenį;

- *darnaus turizmo struktūrų kūrimas.* Socialinis turizmas, kuris yra labiau paremtas socialinėmis nei ekonominėmis prielaidomis, gali padėti kurti arba išsaugoti turistines vietas, atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir aplinkos darnumo kriterijus. Įvairių turizmo rūšių valdymas yra pagrindinis turistinių vietų darnumo veiksnys. Darnumas iš esmės yra įvairių žmogaus veiklos aspektų pusiausvyra, tačiau daugelyje dar mažai išsivysčiusių šalių, kuriose turizmas suprantamas kaip ekonominė veikla, galinti padėti jiems įveikti skurdą, socialinis turizmas yra tiesiog vystymosi priemonė;

- *indėlis į užimtumą ir ekonomikos augimą.* Turizmo verslą valdančios bendrovės ir organizacijos, plėtodamos veiklą, turi remtis ne vien ekonominiams pelno kriterijais, bet ir visuomenės gerovės kriterijais: stabilium, aukštos kokybės darbo vietų kūrimu, sezoniskumo ir užimtumo problemų sprendimu, viešos ir privačios partnerystės bendradarbiavimu;

- *indėlis į pasaulio vystymąsi.* Socialinis turizmas, daugeliui bendruomenių gali suteikti galimybę įveikti ekonominį atsilikimą, krizes ir susidoroti su įvairių ūkio sektorių veiklos sunkumais. Kai bendruomenės galės gyventi iš turizmo, sustiprės vietos ekonomika ir atsiras socialinis stabilumas. Socialinį turizmą galima ir reikia stiprinti; jis turėtų padėti visame pasaulyje užtikrinti lygybę, teisingumą, demokratiją ir gerovę, sudarančią sąlygas solidariam visų pasaulio

žmonių vystymuisi. Taip pat socialinis turizmas yra ir regioninės plėtros dalyvis. Dar prieš tai, kai „nuolatinės regioninės plėtros“ sąvoką pradėjo populiarinti tarptautinės organizacijos, ji jau buvo vartojama socialinio turizmo sąvokoje.

Socialinio turizmo valdymas: dalyviai, sąlygos ir principai

Siekiant atskirti socialinio ir nesocialinio pobūdžio aspektus, svarbu išanalizuoti socialinį turizmą apibūdinančius veiksnius ir kriterijus bei jo valdymo būdus. Pritariant Tarptautiniam socialinio turizmo biurui (2001), galima nurodyti kai kuriuos kriterijus, kurie gali būti laikomi socialinio turizmo valdymo ir veiklos nustatymo gairėmis:

- pagrindinis tikslas turėtų būti turizmo prieinamumo didinimas visoms grupėms, kurioms sunku naudotis joms teikiamomis paslaugomis, arba vienai atskirai grupei;
- jis turėtų būti prieinamas įvairioms vartotojų grupėms ir sektoriams; jis taip pat turėtų būti atviras įvairioms valdymo formoms ir įvairioms grupėms, besinaudojančioms socialinio turizmo paslaugomis;
- reikia tiksliai apibrėžti grupes, kurioms skirta veikla: socialinės kategorijos, amžiaus grupės, neįgalūs žmonės, vadovautis nediskriminavimo dėl rasės, kultūros ir socialinės padėties principais;
- reikėtų įtraukti humanistines, švietėjiškas, kultūrinės ir su asmenybės vystymusi susijusias iniciatyvas bei tikslus;
- ekonominė veikla turėtų būti skaidri, o pelnas sumažintas iki lygmens, būtino siekiant įgyvendinti socialinius tikslus;
- socialinio turizmo produktas neturėtų būti siejamas tik su pinigine verte;
- turėtų būti siekiama darniai integruoti turizmo veiklą į vietas, į kurią vykstama, aplinką;
- žmogiškieji išteklių turėtų būti valdomi skatinant integraciją, paremtą socialinio turizmo organizacijų darbuotojų darbo kokybe.

Prie socialinio turizmo valdymo prisideda įvairios institucijos, dirbančios socialinio turizmo srityje Europoje ir tvarkančios ją:

- nacionalinės federacijos ir konsorciumai;
- viešosios įstaigos, kurių pagrindinė arba viena iš veiklos sričių yra turizmas;
- socialinio turizmo, sporto arba kultūrinės veiklos asociacijos;
- bendradarbiavimo įstaigos;
- profesinės sąjungos;
- jungtinės įmonės.

Į socialinio turizmo plėtros narystę ir tuo pačiu į valdymą gali pretenduoti bet kokia turizmo organizacija (asociacija, kooperatyvas, jungtinė kompanija, fondas, federacija, pelno nesiekianti organizacija ir t. t.), kuri pagal savo įstatus arba veiklos apibrėžimą aiškiai susitapatina su socialiniais tikslais padaryti turizmą prieinamą didesniai asmenų skaičiui, tokiu būdu neapsiribodama vieninteliu tikslu – gauti pelną (Pasaulinis socialinio turizmo kongresas, 2006).

Prie socialinio turizmo dalyvių yra priskiriami:

- *Europos Sąjungos (ES) institucijos.* ES institucijos (Parlamentas, Europos Komisija) atlieka tyrimus, aiškinasi nuomones, skaito pranešimus, susijusius su socialiniu turizmu, tarptautinėse konferencijose. Jų veiklos pagrindas yra rinkti, apdoroti ir skleisti įvairių Europos šalių sukauptą socialinio turizmo patirtį, skatinti naujas kiekvienos valstybės iniciatyvas, susijusias su socialinio turizmo plėtra. (Europos Komisija, Žmonių generalinis direktoratas, Turizmo skyrius, 2006.), (Europos Parlamentas, 2001, (Europos Parlamentas, 2000);

- *ES Valstybių narių vyriausybės.* ES valstybių narių vyriausybės dalyvavimas socialinio turizmo veikloje skiriasi dėl istorinių, ideologinių ir socialinių priežasčių. Kai kuriose šalyse (Prancūzijoje, Belgijoje, Ispanijoje) nacionalinės, regionų ar vietos valdžios institucijos teikia nemažą finansinę paramą daugiausia vietiniam pigesniai turizmui plėtoti ir palaiko idėją, jog visi be išimties visuomenės sluoksniai turi teisę mėgautis turizmu. Tokios lėšos skiriamos įvairioms grupėms: jaunimui, pagyvenusio amžiaus žmonėms, neįgaliesiems žmonėms, remtiniams asmenims ir kt. Kitose valstybėse, tokiose kaip Jungtinė Karalystė socialinis turizmas nėra laikomas fenomenu ir yra mažiau remiamas valstybės, o pats finansinis rėmimas labiau priklauso nuo utilitarinio sprendimo;

- *darbdaviai ir darbuotojai.* Įvairių ES šalių verslo organizacijos finansiškai paremia savo darbuotojus, organizuodamos jų atostogas, dovanodamos kelionių čekius ir pan. Be to, kuriasi bendrovės, kurios plečia savo tikslus ir veiklą socialinėje srityje, siūlydamos specialius socialinio turizmo produktus vyresnio amžiaus piliečiams, vaikams ir neįgaliesiems. Kai atsirado socialinis turizmas, profesinės sąjungos - darbuotojų teises ginančios organizacijos, siekdamos

naudos savo nariams, aktyviai dalyvauja turizmo veikloje. Jų dalyvavimą rodo parama materialinei infrastruktūrai: poilsio kompleksams, svečių namams ir pan., taip pat specializuotoms paslaugoms. Įvairių šalių (Portugalijos, Lenkijos, Vengrijos, Italijos, Belgijos, Jungtinės Karalystės) patirtis skirtinga, tačiau beveik visose šalyse su profesinėmis sąjungomis susijusi socialinio turizmo veikla egzistuoja;

- *specializuotos asociacijos ir organizacijos*. Specializuotas asociacijas ir organizacijas sudaro vartotojų kooperatyvai, kurie kai kuriose šalyse (Italijoje, Jungtinėje Karalystėje) turi plačius agentūrų tinklus, kurie kartu su jaunimo, senjorų ir aplinkos apsaugos organizacijomis verčiasi turizmo veikla. Prie specializuotų organizacijų galima priskirti Prancūzijos agentūrą „Nacionalinė atostogų čekių agentūra“. Ši agentūra buvo įsteigta 1982 m. kaip pramoninio ir komercinio pobūdžio visuomeninė organizacija ir daugiau nei po 28 veiklos metų išlieka turizmui naudinga socialinės politikos priemone. Verta paminėti įdomią trijų organizacijų iš Jungtinės Karalystės (Family Holiday Association), Belgijos (Toerisme Vlaanderen) ir Prancūzijos (Vacances Ouvertes) iniciatyvą, kurios bendradarbiauja organizuodamos „turizmą visiems“ visose trijose šalyse (Europos Parlamentas, 2005). Minėtų organizacijų tikslas – plėsti ir skleisti savo paslaugas tarp vartotojų ir turizmo specialistų. Sudarant susitarimus su kitomis ES valstybėmis, toks tikslas įgyja tarptautinį pobūdį. Tai ekonominės ir socialinės svarbos pavyzdys, kai nauda neabejotinai tampa visa apimanti;

- *tiesiogiai ir netiesiogiai su socialiniu turizmu susijusios grupės*. Akivaizdu, kad patys turizmo paslaugų gavėjai yra pagrindiniai įvairių socialinio turizmo programų ir veiklos dalyviai. Jie pirmieji pasinaudoja ekonominiais bei socialiniais privalumais, užtikrinančiais galimybę leisti laisvalaikį ir atostogas dalyvaujant pasirinktoje sporto arba kultūrinėje veikloje. Be to, jie gali lankyti vertingus vietos rekreacinius, kultūros ir turizmo išteklius, pabendrauti su vietos gyventojais. Tai padeda pasiekti savitarpio pažinimą, užtikrina poilsį ir asmenybės pusiausvyrą. Paprastai vietovių, kuriose plėtojamas socialinis turizmas, bendruomenės taip pat iš to turi naudos (užimtumas, ekonominės ir vystymosi veiklos).

Socialinio turizmo ateities plėtra Europos Sąjungoje ir Lietuvoje

Socialinio turizmo situacija Europoje. Iš negalinčių atostogauti net 40% europiečių neturi galimybių atostogauti daugiausia dėl ekonominių priežasčių ir neigalumo. Todėl nenuostabu, kad neigaliųjų keliavimo problemų sprendimams dėmesio skiriama ir „Europos neigaliųjų strategijoje 2003-2010“ ir 2007 metais priimtame Europos Komisijos komunikate „Dėl neigaliųjų situacijos“, o Jungtinių Tautų „Neigalių žmonių teisių konvenciją“ pasirašė visos, išskyrus Latviją, ES valstybės narės (Fifth European Forum for Social Tourism, 2009).

Europos Komisijos duomenimis apie 70% neigalių žmonių galėtų keliauti, jiems sudarius palankias sąlygas – pritaikius turizmo infrastruktūrą. Gan iliustratyvus ir naudingas būtų Vokietijos pavyzdys. Tarp daugybės socialinės veiklos organizacijų populiariausios yra Federalinė pagalbos neigaliesiems organizacija (BSK) ir valstybinė turizmo koordinavimo agentūra (Natko), organizuojančios keliones žmonėms su fiziniais trūkumais. Kiekvieną kelionę lydi specialus vadovas, iš anksto yra patikrinamos apgyvendinimo paslaugų įmonės ir ekskursijos ir su neigalaus keliavimo problemomis susijusi informacija. Tokios interneto svetainės kaip „www.you-too.com“ informuoja neigaliuosius apie galimybę patekti į visuomeninius pastatus, renginius, lankomas vietas. Panašaus pobūdžio informacija gerokai palengvina aktyvias neigaliųjų ir pagyvenusių žmonių keliones. Kitas pavyzdys Vokietijos geležinkeliai (Deutsche Bahn), kurie teikia paslaugas neigaliesiems, pradedant kelionės planavimu, įlipimu, išlipimu, persėdimu ir baigiant kėdei su ratukais pritaikyta įranga traukiniuose bei traukinių stotyse ir t.t.

Pagyvenusių, nedirbančių, bet gaunančių pensijas ir turinčių pakankamą Europos gyvenimo lygį piliečių dalis aktyviai dalyvauja turizmo rinkoje bei yra alternatyvaus turizmo, ypač sveikatingumo, „antrųjų namų“ ir kt. vartotojai. Tradicinėse gerovės valstybės modelio šalyse (Švedijoje, Danijoje, Jungtinėje Karalystėje) tarp vyresnių žmonių itin paplitęs „antrųjų namų“ fenomenas. 2005 metų duomenimis, daugiausia „antrųjų namų“ buvo įsigiję Skandinavijos, Britanijos gyventojai, Suomijoje procentas ypač didelis - net 26%. Taigi „antrųjų namų įsigijimą“ pietinėse Europos šalyse, šaltąjį sezoną praleidžiant prie Viduržemio jūros, galima vadinti tendencija. Šio segmento skaičius apytikriai siekia 800 tūkst. ir kasmet vis didėja. Vis dėlto finansinė nepriklausomybė būdinga tik mažesnei daliai pensinio amžiaus europiečių. Likusiai pagyvenusių ir neigaliųjų žmonių daliai keliavimo problemos dažnai sietinos su socialine atskirtimi ir mobilumo kliūtimis bei finansinių galimybių stoka. Eurostato duomenimis, vyresniems nei 65 metų amžiaus gyventojams, 7 - ios iš 10- ies kelionių yra vietinės, nedidelių atstumų ir tik 41% iš to paties amžiaus žmonių grupės keliauja kartą per metus, kai kelionės trukmė yra 4 ar daugiau dienų (Urhausen, 2008).

Jaunimas (14-24 m.) ES tesudaro 15% visų turistų (2006 m. duomenys). 2007 m. Europos Komisijos atliktas tyrimas nurodo priežastis, lemiančias mažesnį jaunimo keliavimą: finansinės priežastys, ribotas užsienio kalbų mokėjimas, informacijos stoka, mobilumo ir mažai žinomų vietų baimė, pasų problema, kultūrinės priežastys. Minėtas priežastis bandoma šalinti su ES struktūrinių fondų, jaunimo organizacijų, kurių veikla nukreipta į jaunimo užimtumą, socializacijos didinimą, pagalba. (European Commission, 2007).

Susidariusias politines, demografines ir socialines turizmo problemas sprendžia įvairios Europos institucijos, atskirų valstybių vyriausybės, tarptautinės organizacijos, privačios kompanijos, kurdamos socialinio turizmo ateities iniciatyvų plėtros modelį. Kad ateityje socialinio turizmo iniciatyvų plėtros modelis taptų viena pagrindinių Europos turizmo modelio sudedamųjų dalių, būtina įvykdyti tam tikrus kriterijus:

- paramą skirti ekonominiu, teritoriniu ir socialiniu požiūriu labiausiai remtinoms grupėms. Ypač grupėms su fizine ar psichine negalia, arba tiems, kam sunku keliauti dėl priežasčių, kurias lemia geografinė padėtis, pvz., gyvenantiems Europos salose. Todėl kelionės išlaidos bus iš dalies teisingai ir visiems vienodai padengiamos, nepriklausomai nuo kelionės ir viešnagės trukmės, siekiant padėti visiems nepalankioje padėtyje esantiems žmonėms;

- būti ekonomiškai ir socialiai pelningu trumpu, vidutinės trukmės ir ilgu laikotarpiu tiek viešuoju, tiek privačiu lygmeniu;

- padėti kurti stabilias, aukštos kokybės darbo vietas ištisus metus. Siekiant įgyvendinti užimtumo tikslą, būtinas centralizuotas valdymas ir pastangos maksimaliai pratęsti buvimą turizmo įstaigose;

- užtikrinti tiek besinaudojančių turizmo paslaugomis, tiek ir priimančių bendruomenių asmeninį ir socialinį tobulėjimą;

- išlaikyti aukštos kokybės paslaugas, atitinkančias keliamus reikalavimus;

- vykdoma bendradarbiaujant viešajam ir privačiam sektoriui.

Šio modelio įgyvendinimas nėra trumpalaikė ar lengva užduotis, vis dar lieka daug neaiškumų ir sunkumų:

- sezoniškumo reiškinys tiek Šiaurės, tiek Centrinėje Europoje bei Viduržemio jūros pakrantėje, kur ne sezono metu yra tuščia ir trūksta atitinkamos, ištisus metus veikiančios infrastruktūros;

- dėl emigracijos labai išaugęs dirbančiųjų skaičius, todėl būtina plėsti ekonominę veiklą, siekiant išlaikyti tokį patį gyvenimo lygį;

- visame pasaulyje atsirado daugybė turistų lankytinų vietų, siūlančių konkurencingas ir naujoviškas prekes bei paslaugas;

- netinkamas žmogiškųjų išteklių naudojimas ne sezono metu ir pereinamuoju sezonu.

Apibendrinat galima teigti, kad socialinis turizmas gali būti galinga informacijos, žmonių tarpusavio supratimo ir tautų solidarumo skatinimo priemonė. Ji gali padėti sukurti pilietinę Europą ne ką nors aukojant ir vargstant, o smagiai leidžiant laisvalaikį, keliaujant, atostogaujant. (Europos Sąjungos Parlamentas, 2001).

Socialinio turizmo situacija Lietuvoje. 2008 m. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis į keliones po savo šalį Lietuvos gyventojai nevyko dėl didelio užimtumo (30%), nepakankamų pajamų (20 %), sveikatos problemų (18 %) ar šeimyninių įsipareigojimų (5 %), dėl savo nenoro keliauti kelionių atsisakė tik 5% apklaustųjų. Likusi dalis - norintys, bet dėl tam tikrų kliūčių negalintys keliauti, yra socialinio turizmo Lietuvoje objektas. Būtų tikslinga socialinio turizmo problemas panagrinti dalimis, t. y. jaunimo socialinio turizmo, pagyvenusių žmonių socialinio turizmo ir neįgaliųjų socialinio turizmo situaciją Lietuvoje.

ES ne kartą yra išsakiusi nuomonę, kad turizmas ypač svarbus jaunimui, kadangi jo metu vykstantys kultūriniai mainai turi įtakos žmogaus pasaulėžiūrai bei asmenybės formavimuisi. Jaunimo turizmo veiklą vykdo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, jaunimo departamentas prie socialinės ir darbo ministerijos, privačios organizacijos ir jaunimo turizmo centras. Jaunimo turizmas Lietuvoje yra vykdomas dviem kryptimis:

1. Kaip socialinis turizmas;

2. Kaip pažintinė, edukacinė, socializacijos veikla.

Jaunimo turizmas edukacine prasme daugiausia vykdomas mokyklų ir aukštųjų mokslo įstaigų lygiu ir yra pripažinta priemonė tolerancijos bei užimtumo ugdymo klausimams spręsti. Lietuvos teritorijos ribose jaunimo turizmui skiriama nemažai dėmesio, tačiau socialiniam jaunimo turizmui, kai jaunimas negali keliauti dėl materialinių ar kitų priežasčių, nėra skiriama daug dėmesio.

Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu su papildymais gali remtis savo teises ir interesus ginantys neįgalieji ir jų organizacijos. Pasak jo, neįgaliesiems reikia sudaryti sąlygas integruotis į visuomenę, privalu garantuoti jų teises ir

lygias socializacijos galimybes (viena jų – socialinio turizmo plėtojimas). Tačiau neįgaliųjų turizmas Lietuvoje susiduria su tam tikromis problemomis:

- aplinkos, visuomeninių pastatų, transporto ir apgyvendinimo paslaugų teikimo nepritaikymas neįgaliųjų reikmėms;
- informacijos prieinamumo problema;
- bendravimo problema.

Bendrasis programavimo dokumentas informuoja, kad beveik visi turizmo ir kultūros paveldo objektai Lietuvoje nėra pritaikyti neįgaliesiems – nėra reikiamų aikštelių, pandusų, liftų ir kt. Situacija turėtų gerėti, kadangi taikant ES paramą yra reikalaujama, kad projektai būtų pritaikyti neįgaliųjų reikmėms.

Socialinis turizmas ypač jautriai liečia pagyvenusių žmonių amžiaus grupę. Pagrindinė šios grupės negalėjimo pasinaudoti turizmu priežastis yra jų finansiniai nepritekliai. 2008 metų Lietuvos Statistikos departamento duomenimis beveik pusę (43 %) visų vartojimo išlaidų pagyvenusių žmonių namų ūkiai skyrė maistui, o žemiau skurdo ribos gyvena net 22% šios amžiaus grupės gyventojų. ES turizmo politika į socialinį turizmą atsisigręžia nuo 1996 m. ir nuo to laiko šiai turizmo kryptčiai skiria nuolatinių dėmesį visuose svarbesniuose dokumentuose, o Lietuvos teisės aktuose apie socialinį turizmą retai užsimenama. Remiantis Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymu, gali būti numatomas ir socialinio turizmo finansavimas. Nors įstatymas nėra tobulas, bet jame numatyta, kada ir kam taikyti valstybinių mokesčių, maito mokesčių, valstybinių rinkliavų lengvatas. Minimimi neįgalūs asmenys, ligoniai, vieniši senyvo amžiaus žmonės ir tie, kurių pajamos negali laiduoti minimalaus gyvenimo lygio ir neleidžia visapusiškai integruotis į visuomenę. Panašiai teigiama ir Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme, jog socialines paslaugas ir pagalbą asmenims galima teikti įvairiomis nepiniginėmis formomis bei globos pinigais. Socialinių paslaugų tikslas – patenkinti asmens gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumo nežeminančias gyvenimo sąlygas, kai jis pats nepajėgia to padaryti, taip pat grąžinti asmenims gebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis visuomenėje. Vienas socialinės integracijos būdų galėtų būti socialinio turizmo paslaugų plėtojimas.

Taigi galima teigti, kad socialinis turizmas Lietuvoje yra labiau socialinė ar politinė problema nei sąmoningai vystoma alternatyvaus turizmo forma. Per mažai dėmesio skiriama socialinio turizmo plėtros galimybėms politiniu, ekonominiu ir visuomeniniu aspektu. Apie socialinį turizmą net neužsimenama pagrindiniuose Lietuvos turizmo politikos planavimo dokumentuose: Nacionalinėje turizmo plėtros 2007-2013 metų programoje, LR turizmo įstatyme ir kt.

Išvados

1. Šiuo metu socialinis turizmas įvairiose Europos valstybėse suprantamas skirtingai, tačiau yra trys bendri bruožai: laisvo laiko atostogoms buvimas; finansinės galimybės keliauti; tinklo, struktūros arba priemonės, dėl kurių šios teisės tampa realiai prieinamos, egzistavimas.

2. Socialinį turizmą Europoje plėtoja įvairūs specialistai, tikslinės grupės, organizacijos, politinės institucijos, pasinaudodamos tiek finansinėmis, tiek socialinėmis priemonėmis. Socialinio turizmo veikla gali pasinaudoti visos Europos vietos bendruomenės ir jų nariai, kadangi ji padeda saugoti kultūros ir vietovių paveldą, prisideda prie neįgalių žmonių ir riboto judrumo asmenų integracijos į lygiavertį gyvenimą.

Lietuvoje socialinis turizmas nėra itin stipriai plėtojamas ir susiduria su daugybe tam nepalankių priežasčių: populiarinimo stoka, įstatyminės bazės nepalankumu, materialinėmis ar net psichologinėmis socialinio turizmo vartotojų priežastimis. Galima teigti, kad socialinis turizmas Lietuvoje yra labiau socialinė ar politinė problema nei sąmoningai vystoma turizmo forma.

3. Socialinio turizmo plėtojimas Europoje yra paremtas tokiais kriterijais: daugumos teise naudotis turizmu; socialinio turizmo indėliu į socialinę integraciją; tvaraus turizmo struktūrų kūrimu; indėliu į užimtumą ir ekonomikos augimą; socialinio turizmo indėliu į pasaulio vystymąsi. Aukščiau išvardinti kriterijai prisideda prie vertingų vaidmenų sukūrimo visuomenėje: socialinis turizmas - „visuomenės formuotojas“; ekonominio augimo skatintojas; regioninės plėtros dalyvis bei pasaulinės plėtros programų partneris.

4. Ekonomiškai naudinga ir socialiai pageidautina sukurti tarptautinę Europos socialinio turizmo platformą. Ją įgyvendinant būtų užtikrintas ekonomikos augimas ir užimtumas, galimybė sukurti Europos turizmo modelį. Socialinis turizmas gali būti galinga informacijos, žmonių tarpusavio supratimo ir tautų solidarumo skatinimo priemonė, padedanti sukurti pilietinę Europą ne ką nors aukojant ir vargstant, o smagiai leidžiant laisvalaikį, keliaujant, atostogaujant. Šiuo metu socialinis turizmas yra, tai leidžia teigti, kad greitai laiku bus pasirengta kokybiniam ir kiekybiniam plėtros šuoliui.

Literatūra

1. Bikmanienė R., Šileika A. (2004). *Senyvo amžiaus žmonių stacionarios globos paslaugų efektyvumas*. Vilnius: Higienos institutas, 2004, Nr. 2 (25), p. 35-39.
2. Europos Komisija, Įmonių generalinis direktoratas, Turizmo skyrius. (2006). *Konferencija dėl turizmo visiems: esama padėtis ir ES praktika*. Briuselis.
3. Europos Parlamentas. (2005). *Pranešimas apie turizmą ir vystymąsi*. ES oficialus leidinys. Briuselis.
4. Europos Parlamentas. (2000). *Pranešimas apie seminarą dėl Europos Sąjungoje teikiamos pagalbos atostogoms*. ES oficialus leidinys. Strasbūras.
5. Europos Parlamentas. (2001). *Pranešimas „Turizmas visiems“ apžvalga*. ES oficialus leidinys. Briuselis.
6. *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Socialinio turizmo Europoje, 2006/C 318/12, 2006, psl. 2*. Prieiga per Internetą 2010-01-02 < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:318:0067:0077:LT:PDF>>
7. *Fifth European Forum for Social Tourism*. (2009). Malaga. Spain. . Prieiga per Internetą 2010-01-02 < <http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.events.173>>
8. Hall C. (2000). *Tourism Planning: Policies, processes and relationships*. England, Harlow: Prentice Hall.
9. Hunziker W. (1958.). Comments on the finance and investments in social tourism. *Tourism Progress*, (1).
10. *Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas*. 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493 Vilnius.
11. *Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*. 2004 m. gegužės 11 d. Nr. IX-2228 Vilnius.
12. Minnaert, L., R. Maitland, and G. Miller. (2007). *Social Tourism and its Ethical Foundations*. England: Tourism Culture & Communication.
13. Novelli M. (2005). *Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends and Cases*. UK: Oxford, Butterworth-Heinemann.
14. Pasaulinis socialinio turizmo kongresas. (2006). *Vystymąsi ir solidarumą skatinančio turizmo link*. Aubagne.
15. Sharpley R. (1999). *Tourism, tourists and society*. Huntingdon: Elm Publications.
16. European Commission. (2007). *Survey results on youth tourism in Europe Union*. Brussel.
17. Tarptautinis socialinio turizmo biuras. (2001). *Turizmo visiems sąvoka ir socialinis turizmas Europos Sąjungoje*. ES oficialus leidinys. Briuselis.
18. Tarptautinis Socialinio turizmo biuras. (2009). *Kas yra socialinis turizmas?* Prieiga per Internetą 2010-02-10 <<http://www.bits-int.org>>
19. Urhausen J. (2008). *Tourism in Europe: does the age matter?* Eurostat, Statistics in focus 69/2008.
20. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. (2008). *Turizmo pagrindiniai rodikliai*. Prieiga per Internetą 2010-02-10 <<http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1622>>
21. Wearing S, ir Neil J. (1999). *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities*. UK: Oxford, Butterworth-Heinemann.
22. Žalienė I., Sabaliauskaitė A. (2002). *Pasaulio ir Lietuvos turizmo raida*. Mokomoji priemonė. Kaunas: LKKA

ADAPTATION OF SOCIAL TOURISM AS A BRANCH OF ALTERNATIVE TOURISM IN EUROPE

The European Union, reacting to the changes in the tourism sector, actively supports alternative tourism (and social tourism as well), an area of tourism sector which is developing fast and which contains the strongest advantages of Europe such as natural diversity of Europe, abundant cultural resources as well as disadvantages such as decreasing birthrate, changes in the integrate parts of net income, determining of efficiency of activity, global competition and increasing discrepancy between economical reality and political reality.

Scientific problem – at the moment the theoretical background of social tourism is not explored very well in Europe and, nevertheless, there is much comparative research being conducted and presentations being prepared where it is sought to analyze and systematize different manifestations of social tourism. Examination of this background and further research can be of great help in order to create tourism model of Europe and Lithuania at the same time, nation's self-awareness and tourism dimension.

Object of Research – social tourism as a branch of alternative tourism.

Objective of this Article – to analyze social tourism as form of alternative tourism in adaptation process in Europe and Lithuania.

Task of the Research:

- to present the current analysis of the situation within the policy of social tourism in Europe and Lithuania;
- to name value criteria of tourism and to analyze its roles;
- to foresee the influence and results of social tourism and their contribution to the European dimension.

Methods of Research – analytical method, method of generalisation and systematic method of analysis of scientific literature and documents.

Based on the scientific literature, statistic data and legal documents, adaptation of social tourism as a branch of alternative tourism in Europe and at the same time in Lithuania is researched in theoretical and practical aspects. The concept of social tourism, definition criteria and evaluation aspects are revealed; management of social tourism is analyzed: participants, conditions and principles. Special attention is paid to the evaluation of contribution of social tourism to generating national income and regional development, to analysis of the situation of social tourism in Europe and Lithuania as well as to future tendencies of development.

At the end of the article the following conclusion is made:

1. At the moment social tourism in various European countries is understood differently, however, there are three main features: the presence of free time for holiday, financial resources to travel, the existence of a network, structure or means which these rights become available in reality.

Social tourism in Europe is developed by different specialists, there are developmental forms, objective groups, financial means and so on. All this enriches it, determines diversity, helps to create it and develop. The activity of social tourism can be used by all European local communities because it helps to protect cultural and country heritage. For groups using different services of social tourism especially disabled people or people with limited mobility such programs have a very high importance for them as personalities in order to integrate them fully to life.

Lithuanian social tourism is not developed and meets with a lot of disadvantageous reasons for that: a lack of popularity, disfavor of legal base, different financial and even psychological reasons of consumers of social tourism. It can be stated that social tourism in Lithuania is more a social problem rather than a branch of tourism which is being developed consciously.

2. Development of social tourism in Europe is based on such criteria: the right of the majority to use tourism, the contribution of social tourism to social integration, the creation of structures of stable tourism, the contribution to employment and economical growth, the contribution of social tourism to the development of the world. The criteria mentioned above contributes to the creation of the valuable roles in the society: social tourism is “the former of the society”, the one who encourages the economical growth, a participant of the regional development and a partner of programs of global development.

3. It is economically beneficial and socially desired to create an international European platform of social tourism. Its implementation would ensure the economical growth and employment, it would create a possibility to create a model of European tourism. Social tourism can be a powerful means of promotion of information, people's mutual understanding and solidarity of nations. It can help to create civil Europe not sacrificing or suffering, but spending free time, traveling or having a holiday with pleasure. Finally, at the moment social tourism is full-rate activity, which is developed in the majority of European countries and which has good managerial and organizational structures. So, social tourism can be developed in all countries and can render services in other countries, it means it is a moment when everything is ready for the qualitative and quantitative lunge.

Key words: alternative tourism, social tourism, stable tourism, regional development, dimension.

Įteikta: 2010 m. balandžio 15 d.

Priimta publikuoti: 2010 m. gegužės 14 d.